

حقوق بشر در اسلام

نویسنده: **دکتر علی بهاری**
ترجمه: **دکتر سیده لطیفه حسینی**

دکتر علی بهاری
دکترای حقوق عمومی از دانشگاه تهران
مدیران دانشگاه

دکتر سیده لطیفه حسینی

استادیار گروه حقوق دانشگاه الزهراء

به اهتمام: سازمان بسیج حقوقدانان

سرشناسه:	حسینی، سیده لطیفه، ۱۳۶۳ -
عنوان و نام پدیدآور:	حقوق بشر در اسلام / نویسندگان سیده لطیفه حسینی، علی بهادری جهرمی.
مشخصات نشر:	تهران: پژواک عدالت، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری:	۲۵۶ ص. ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
شابک:	۱۰۰۰۰۰ ریال: ۸-۲-۹۶۴۷۶-۹۷۸-۶۰۰-۹۶۴۷۶
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه .
یادداشت:	نهایه.
موضوع:	حقوق بشر -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع:	Human rights -- Religious aspects -- Islam
سناسه ۱ رده:	بهادری جهرمی، علی، ۱۳۶۴ -
افزودن ۱۰۰ رده:	سازمان بسیج حقوقدانان
ردیف ۱۰۰۰ رده:	۱۳۹۶ ح ۷/۱/۵ ح ۲۳۰ BP
ردیف ۱۰۰۰ رده:	۲۹۷/۱۰۳۴
شماره کتابشناسی ملی:	۱۰۶ ۴۶۰

حقوق بشر در اسلام

نویسندگان: دکتر علی بهادری جهرمی - سیده لطیفه حسینی

به اهتمام: سازمان بسیج حقوق دانان

ناشر: پژواک عدالت

صفحه آرا و ویراستار: علی صبوری

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

امور رایانه‌ای: محمد مهدی تاجیک

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

مقدمه

فصل اول

مفاهیم و کلیات

۹

۱۵

گفتار اول

- ۱۶ مفهوم حقوق بشر در ادبیات معاصر
۱۶ بند اول: حقوق بشر در ادبیات حقوقی معاصر
۲۶ بند دوم: مفهوم حق و مفهوم بشر

گفتار دوم

- ۳۵ حقوق بشر اسلامی
۳۵ بند اول: مفهوم حقوق بشر در اندیشه اسلامی
۴۲ بند دوم: نگاه اسلام شناسان به حقوق بشر

فصل دوم

مکاتب و مبانی حقوق

بشر معاصر از دیدگاه

اسلام

۴۹

گفتار اول

- ۵۰ مکاتب حقوق بشری معاصر از دیدگاه اسلامی
۵۰ بند اول: اندیشه حقوق طبیعی و نظام حقوق بشر
۵۴ بند دوم: قراردادگرایی و نظام حقوق بشر
۵۶ بند سوم: حقوق طبیعی، قراردادگرایی در اندیشه اسلامی

گفتار دوم

- ۶۸ مبانی حقوق بشر از دیدگاه اسلامی

- ۶۸ بند اول: کرامت انسانی
- ۷۷ بند دوم: برابری انسان‌ها
- ۸۷ بند سوم: آزادی

فصل سوم

تحلیل موضوعات کلی
حقوق بشر اسلامی

۹۹

گفتار اول

- ۱۰۰ آزادی‌های عمومی و معیار محدودیت‌های آن
- ۱۰۱ بند اول: مفهوم آزادی‌های عمومی
- ۱۰۲ بند دوم: محدودیت‌های آزادی‌های عمومی
- ۱۰۳ بند سوم: ضابطه و معیارهای اعمال محدودیت
- ۱۱۱ بند چهارم: روش نمونه‌ای از آزادی‌های عمومی

گفتار دوم

- ۱۱۸ بررسی حقوق زن از اسلام
- ۱۱۹ بند اول: تساوی کامل بین زن و مرد در حقوق بشر معاصر
- ۱۲۳ بند دوم: نگاه ارزشی و متفاوت اسلام به حقوق وی

گفتار سوم

- ۱۴۷ مجازات‌های بدنی
- ۱۴۸ بند اول: سابقه استفاده از مجازات‌های بدنی در دنیا
- ۱۵۲ بند دوم: نظریه مخالفت مجازات‌های بدنی با حقوق بشر
- ۱۶۳ بند سوم: ادله موافقان مجازات‌های بدنی

گفتار چهارم

- ۱۸۵ ضمانت‌های رویه‌ای

بند اول: مفهوم ضمانت‌های رویه‌ای ۱۸۶

بند دوم: سیر تحول تاریخی دادرسی عادلانه در حقوق بشر معاصر ۱۸۷

بند سوم: دادرسی عادلانه از نظر اسلام ۱۸۸

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۱۹۳

پیوست ۲۰۵

پیوست اول: اصول مرتبط از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۲۰۵

پیوست دوم: اعلامیه حقوق بشر اسلامی قاهره ۲۲۱

پیوست سوم: اعلامیه جهانی حقوق بشر ۲۳۱

فهرست منابع ۲۳۹

کتاب ۲۳۹

مقالات ۲۵۳

انگلیسی ۲۵۴

مقدمه

مفهوم حقوق بشر به معنی مجموعه حقوق و امتیازاتی که متعلق به انسان یا بشر است، قدمتی به قدمست که انسان بشری دارد. به لحاظ تاریخی انقلاب کبیر فرانسه از نقاط عطف شناسایی حقوق بشر در غرب محسوب می‌شود که به دنبال آن و با صدور اعلامیه حقوق بشر^۱ شه‌ند ۱۷۸۹، حقوق بشر به حقوق موضوعه راه یافت. اهمیت وجود حقوق بشر برای انسان و تأکید بر حقوق ویژه وی در جامعه بین‌المللی کنونی از دوران مدرن برجسته شد، آن زمانی که تأکید بر شناسایی حقوق و امتیازات برای انسان آنرا آردید. به همین ترتیب می‌توان ادعا کرد که موضوع حقوق بشر به عنوان موضوع پژوهش حاضر، موضوعی نسبتاً جدید به نظر می‌رسد که تعیین بیرونی آن به سبب حویب منشور ملل متحد در سال ۱۹۴۵ بر می‌گردد. حقوقی که انسان می‌تواند به خاطر عضویت خود در خانواده بشری صرف‌نظر از هر ملاحظه‌ای در برابر دولت و هر مرجع عمومی دیگر برخوردار باشد. چنین رویکردی، نظم حقوقی

سنتی حاکم در نظام بین‌المللی را در حوزه حقوق بشر به چالش کشاند و این حوزه را از شمول موضوعات صرفاً داخلی کشورها و حاکمیت انحصاری دولت‌ها خارج ساخت و جلوه‌ای جهانی و جهان شمولی برای آن قائل شد.^۱ به رغم پیش‌بینی رعایت و احترام به حقوق بشر جهانی در منشور ملل متحد، ضرورت وجود و تصویب سندی جداگانه سبب شد کمیسیون حقوق بشر بر اساس ماده ۶۸ منشور ملل متحد،^۲ ابتدا طرح نخستین «اعلامیه جهانی حقوق بشر» را در ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ و طرح دوم را در سال ۱۹۶۶ و در قالب میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و پروتکل مربوط به آن، میثاق بین‌المللی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به تصویب رساند. هم‌چنین کنوانسیون‌های بین‌المللی خاص در جهت تضمین شناسایی حقوق بشر از نظیر «کنوانسیون بین‌المللی رفع هرگونه تبعیض نژادی»، «کنوانسیون رفع کلیه تبعیضات علیه زنان»، «کنوانسیون حقوق کودک»، «کنوانسیون مربوط به پناهندگان» و «کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری از کشتار جمعی بی‌رحمانه» زیر نظر سازمان ملل تصویب شده‌اند. از سوی دیگر دولت‌ها در مناطق جغرافیای وسیعی در گوناگون جهان که دارای تاریخ و ارزش‌های مشترک بودند، هنجارها و نهادهای منطقه‌ای را در جهت تضمین حقوق بشر توسعه داده‌اند. هر کنوانسیون منطقه‌ای حمایت از حقوق بشر نظیر «کنوانسیون اروپایی حقوق بشر» (مصوب ۱۹۵۱)، «کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر» (مصوب ۱۹۶۹) و «منشور آفریقایی حقوق بشر و خلق‌ها» (مصوب

1. Rehman, Javaid, International Human Rights Law, Longman, Second Edition, 2010, pp.3-5 and Symonides, Janusz, Human Rights: Concept and Standards, UNESCO, 2000, P3.

۲. این ماده مقرر می‌دارد: شورای اقتصادی و اجتماعی کمیسیون‌هایی برای مسائل اقتصادی و اجتماعی و ترویج حقوق بشر، هم‌چنین هرگونه کمیسیون‌های دیگری که برای اجرای وظایفش ضروری باشد تأسیس می‌کند. کمیسیون حقوق بشر نیز بر مبنای همین ماده تأسیس گردید.

(۱۹۸۱)، اعلامیه اسلامی حقوق بشر مشتمل بر فهرستی از حق‌ها است که به شیوه بین‌المللی تضمین شده‌اند و حاکی از وظایف دولت‌ها، نهادهای دائمی و آئین رعایت و اجرای آن‌ها می‌باشد.^۱

شناسایی دیر هنگام حق‌های بشری در جامعه بین‌المللی این سؤال را به ذهن متبادر می‌کند که آیا حقوق انسان‌ها قبل از آن زمان مورد توجه نبوده است؟ آیا انسان صرفاً از دوران مدرن به بعد اهمیت یافت و دارای حقوق معرفت مند؟ پاسخ به این سؤال با رجوع به دین آسمانی اسلام و قبل از آن ادیان الهی، پس می‌گردد. ادیان الهی در دوران مختلف با معرفی انسان به عنوان موجود برتر، حتی، منادی آزادی و رهایی انسان از بندگی دیگر مخلوقات و مقاومت و ایستادگی در برابر ظلم و طاغوت بوده‌اند. در این راستا متعالی‌ترین و مؤکدترین تعاریف رها در خصوص جایگاه انسان در نظام خلقت در تعالیم و آموزه‌های دین مبین اسلام یافت می‌شود. به تعبیر اسلام انسان به عنوان موجود ناطق دارای کرامت ذاتی اثرات مخلوقات و متمایز از سایر موجودات هستی اما مرتبط با جهان هستی است که صاحب حقوق به شمار می‌رود. این موجود برتر، دارای روحی جاودان است که سرمنشأ و خالق خود تعلق دارد. لازمه تعلق انسان به خالق هستی رهایی از هرگونه بردگی و

1. Shelton, China - Regional protection of Human Rights, Oxford University Press, 2008, PP. 6 and 115

البته ترتیبات منطقه‌ای در آسیا نظیر اتحادیه ملت‌های جنوب شرقی آسیا نیز نمود یافته است. دولت‌های عضو از جمله اندونزی، مالزی، میانمار، فیلیپین، سنگاپور، تایلند و ویتنام در ۱۵ نوامبر ۱۹۷۵ اعلامیه حقوق بشر را صادر کردند و بر احترام به ارتقاء و حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، اصول دموکراسی، حاکمیت قانون و به‌زماداری تأکید کرده‌اند و بر اهمیت تلاش‌های آس آن در ارتقاء حقوق بشر از جمله در خصوص اعلامیه پیشرفت جایگاه زن در منطقه و اعلامیه رفع خشونت علیه زنان در منطقه جنوب شرقی آسیا صحه گذاشتند. این اعلامیه چارچوبی برای همکاری حقوق بشر در منطقه معرفی شده است. هم‌چنین مطابق این اعلامیه تمام اشخاص در حقوق و کرامت انسانی به این دلیل که آزاد متولد شده‌اند، برابرند و بهره‌مندی از حقوق و آزادی‌ها صرف‌نظر از تمایز نژادی، مذهبی، سیاسی، نسبی، جنسی و سیاسی و دیگر معیارها اعم از اجتماعی، اقتصادی به رسمیت شناخته شده است.

ASEAN Human Rights Declaration, 19 November 2012, at: <http://www.asean.org/news/asean-statement-communications/item/asean-human-rights-declaration>.

بندگی غیر خداست. چنین موجودی تکویناً آزاد آفریده شده و تمامی افراد آن در انسانیت برابرند. به این ترتیب ضمن روشن شدن تأکید اسلام بر اهمیت انسان از زمان خلقت این موضوع نمایان می‌گردد که تفاوت دیدگاه‌ها نسب به انسان و ارتباط انسان با هستی در ادبیات اسلامی و حقوق بشر معاصر سبب بروز اختلاف راجع به مفهوم و قلمرو حقوق بشر می‌گردد. حقوق بشر معاصر بر مستقل بودن انسان و محور بودن بشر تأکید دارد در حالی که در دیدگاه اسلامی انسان موجودی وابسته به سرمنشاء خود که همانا خالقش می‌باشد است. تفاوت رویکرد و نگاه به مفهوم حق و جایگاه انسان به تفاوت‌ها، موجود در هستی محدود نمی‌گردد بلکه در مبانی آن نیز متجلی می‌شود به آن صورت که مبانی حقوق بشر معاصر مبتنی بر حقوق طبیعی و قراردادگرایی راجع به همی عقلی و مادی است در حالی که مبانی اسلامی حقوق بشر ابزار دیگری چون روحی را در کنار عقل پذیرفته و سرمنشأ هستی را که همان خالق بشر است، نظر دور نداشته است. تعابیر و تعاریف این دو ادبیات از مفاهیم ارزشی چون برابری، آزادی و کرامت انسانی نیز متفاوت است اما وجه اشتراک هر دو ادبیات پذیرش این مفاهیم ارزشی و تأکید بر لزوم وجود و اعمال آن‌ها در زندگی بشر است. طبیعی است همین نگاه متفاوت و اختلاف در تبیین مبانی حقوق بشر، سبب بروز تفاوت در نحوه اعمال و اجرای حق‌های بشری خواهد شد و حق‌های بشری آزادی بیان، آزادی عقیده، رهایی از شکنجه، دادرسی عادلانه و حقوق زن از جمله حق‌های بشری است که نظام حقوق بشر اسلام و نظام حقوق بشر معاصر بر وجود آن‌ها تأکید دارند. اما بدیهی است که تبیین این حق‌ها و نحوه اعمال آن‌ها با توجه به تفاوت مبانی موجود در نظام اسلامی و نظام معاصر متفاوت جلوه می‌نماید. به این ترتیب سعی شده است در این مجال و در قالب یک کتاب درسی موضوع حقوق بشر از نظر نگاه اسلامی بررسی گردد البته

در جهت روشن ساختن تفاوت دیدگاه در اندیشه اسلامی و نظام بین‌المللی موجود راجع به حقوق بشر، پرداختن به مبانی نظام بین‌المللی حقوق بشر معاصر نیز در حد ضرورت از نظر دور نمانده است. البته همان طور که از نام کتاب پیداست این کار با تأکید بر مبانی اسلامی صورت پذیرفته است. در این کتاب سعی شده است ضمن تأکید بر تفاوت مبانی دو دیدگاه اسلامی و غربی حوزهای مختلف موضوع حقوق بشر از جمله مفهوم‌شناسی حقوق بشر و جزیه اجزای آن به حق و بشر، مبانی و مکاتب حقوق بشر و مصادیق حقوق بشر، رد و رد بر وجه ترائر گیرد تا در نهایت نقاط تقابل و تلاقی حقوق بشر اسلامی و حقوق بشر غربی آشکار گردد. در فصل سوم این کتاب که به تبیین برخی از مبانی اسلام و چالش برانگیز حقوق بشر اختصاص یافته است سعی شده شبیهانی که در حوزه‌های مختلف مطرح است از نظرگاه اسلامی پاسخ داده شود. به عنوان نمونه تفاوت حقوقی زن و مرد در اسلام، مجازات‌های اسلامی، آزادی‌های عمومی از جمله آزادی بیان و عقیده و ... از جمله شبیهاتی است که از سوی مراجع بین‌المللی حقوق بشری به عنوان نقاط ضعف و تاریک دین اسلام در حوزه حقوق بشر مطرح می‌شود که در این مجال به اختصار در صدد رفع این شبهات را داریم. برخی از سؤالات مهم و کلی که این کتاب در صدد پاسخ به آن‌هاست عبارتند از: حقوق بشر در اندیشه اسلامی و نظام حقوق بشر معاصر به چه معناست؟ اجزای مفهوم حقوق بشر کدامند؟ و هر کدام به چه معناست؟ جایگاه انسان در هستی در اندیشه اسلامی و غربی چیست؟ نگاه اسلام‌شناسان به حقوق بشر چگونه است و کدام رویکرد پذیرفتنی است؟ مبانی حقوق بشر در اندیشه اسلامی و غربی کدامند؟ آیا مکتب قراردادگرایی و حقوق طبیعی به عنوان مبانی حقوق بشر در اسلام دارای جایگاه می‌باشند؟ جایگاه ارزش‌های والایی چون کرامت انسان‌ها، آزادی و برابری در اسلام چیست؟ جایگاه و

معیارهای محدودیت‌های آزادی‌های عمومی در اسلام و نظام حقوق بشر معاصر چه تفاوت‌هایی با هم دارند؟ به عنوان نمونه آزادی بیان و عقیده در اندیشه اسلامی چه جایگاهی دارد؟ آیا وجود احکام ظاهراً نابرابر میان زن و مرد از جمله حق طلاق مرد، نصف بودن دیه زن و غیره در اسلام، به منزله تنزل جایگاه زن نسبت به مرد در رویکرد اسلامی است؟ فلسفه و علل تفاوت و عدم تساوی حقوق و تکالیف زنان و مردان در نظام اسلامی چیست؟ علت تفاوت اعتبار شهادت زن و مرد در اسلام چیست؟ آیا الزام حجاب برای زن در اسلام به معنای تضییع حق زنان هست؟ وجود مجازات‌های اسلامی، عالم، کرامت ذاتی انسان‌ها و شکنجه است؟ جایگاه دادرسی عادلانه، اسلام چیست؟ در این کتاب در حد بضاعت به تمام سؤالات فوق پرداخته شده است که در فصول مختلف آمده است. این کتاب برای عموم دانشجویان رشته حقوق، دره قطع کارشناسی و کارشناسی ارشد برای درس حقوق بشر در اسلام، و نیز استفاده خواهد بود بدیهی است این کار علمی نیز عاری از نقاط ضعف و نقصان نمی‌باشد و انتقادات می‌تواند چراغ راه در جهت بهتر شدن آثار علمی موجود گردد. امید است مخاطبین فهیم قصور موجود را بر نگارندگان ببخشایند.

هم چنین از تمام کسانی که ما را در نگارش این مجموعه یاری نمودند به ویژه آقایان علی فتاحی زفرقندی، محسن ابوالحسنی، نجف سراقی و خانم دکتر سیده لطیفه حسینی تشکر می‌نماییم.

دکتر علی بهادری جهرمی

دکتر سیده لطیفه حسینی